Rutgers | Kenniscentrum seksualiteit

Kriebels in je buik
Algemene introductie

Inhoudsopgave

1. Inleiding Pagina 03

2. Het lespakket ‘Kriebels in je buik’ Pagina 05

3. Aan de slag met de lessen Pagina 06

4. Wat heb je als leerkracht nodig? Pagina 09

5. Ouders betrekken Pagina 10

6. Waar moet je rekening mee houden in de klas? Pagina 11

7. Seksueel misbruik en intimidatie Pagina 13

8. Seksuele ontwikkeling Pagina 14

9. Lastige vragen van kinderen Pagina 16

10. Certificaat ‘Gezonde School Relaties en Seksualiteit’ Pagina 18

11. Literatuur, instanties en nuttige websites Pagina 19

12. Opvattingen van leerkrachten Pagina 20

Inleiding (1)

Kriebels in je buik is een digitale lesmethode voor relationele en seksuele vorming. Het is een doorontwikkeling van het lespakket Relaties & Seksualiteit, een 'evidence based'-methode om relationele en seksuele vorming op de basisschool te ondersteunen. Het is gebleken dat de kennis over relaties, seksualiteit en seksueel misbruik na deze lessen toeneemt. Daarbij blijken de kinderen een positievere houding ten aanzien van homoseksualiteit te ontwikkelen en assertiever te zijn. Leerkrachten merken ook dat kinderen opener zijn over seksualiteit en andere kinderen makkelijker aanspreken op ongewenst gedrag. Er is minder gedoe op school en de omgang tussen jongens en meisjes verloopt minder problematisch.

Het lespakket is gestoeld op de seksuele ontwikkeling van kinderen van 4 tot 12 jaar, zoals opgenomen in de 'Richtlijn relationele en seksuele vorming' (deze is te koop en te downloaden in de webwinkel van Rutgers). De richtlijn beschrijft de visie, doelen en uitgangspunten voor seksuele vorming, die door een groep West-Europese experts onder leiding van de Wereld Gezondheidsorganisatie (WHO, office Europe) zijn vastgesteld. Rutgers onderschrijft deze richtlijn.
De belangrijkste doelstelling van relationele en seksuele vorming is kinderen en jongeren te ondersteunen bij hun seksuele ontwikkeling, hen leren seksueel verantwoorde keuzes te maken en hen weerbaar te maken. Dit betekent dat ze zich kunnen ontwikkelen tot personen die respect hebben voor zichzelf en anderen, zich bewust zijn van hun eigen en andermans gevoelens, wensen en grenzen, opvattingen en mogelijkheden en steeds betere beslissingen kunnen nemen op het gebied van relaties en seksualiteit. Uiteindelijk draagt dit bij aan een respectvolle samenleving en een veilig en prettig leefklimaat, waarin iedereen gelijkwaardig is en vrij om zelf keuzes te maken.
Uit evaluaties blijkt dat leerkrachten de gebruiksvriendelijkheid positief waarderen en vinden dat de lessen aansluiten bij de leefwereld en het ontwikkelingsniveau van kinderen. Kinderen vinden de lessen leerzaam en leuk. Bij de doorontwikkeling naar 'Kriebels in je buik' zijn de oude lessen omgezet naar interactieve digitale werkvormen. Professionals uit het onderwijsveld hebben meegekeken en hun input geleverd om de methode nog beter te laten aansluiten en online gebruiksvriendelijker te maken.

Relationele en seksuele vorming:

- start vanaf de geboorte en is een continu proces
- houdt rekening met de verschillende ontwikkelingsfasen en de leefwereld van kinderen
- gebaseerd op de seksuele en reproductieve rechten van kinderen
- draagt bij aan een rechtvaardige samenleving door het individu en de gemeenschap weerbaar te maken
- draagt bij aan een veilig schoolklimaat

Inleiding (2)

Waarom is relationele en seksuele vorming voor kinderen belangrijk?

- Het sluit aan bij de seksuele ontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd
- Het draagt bij aan persoonlijke groei en een positieve seksualiteitsbeleving
- Het bevordert het welzijn, de seksuele gezondheid en weerbaarheid van kinderen
- Kinderen zijn nieuwsgierig en hebben vragen over seksualiteit, zij hebben recht op juiste informatie
- Kinderen hebben behoefte aan een duidelijk kader, zodat ze positieve normen en waarden kunnen ontwikkelen met respect voor diversiteit
- De seksuele opvoeding thuis is niet altijd voldoende of toereikend en de invloed van andere bronnen zoals leeftijdgenoten of media is groot

Kerndoelen

Relationele en seksuele vorming sluit aan bij kerndoelen 34, 37 en 38 voor het basisonderwijs. Vanaf eind 2012 is kerndoel 38 aangepast en maken seksualiteit en seksuele diversiteit expliciet onderdeel uit van het kerndoel. Scholen zijn verplicht om aandacht te besteden aan seksualiteit en seksuele diversiteit, wat goed te koppelen is aan de kerndoelen 34 en 37, op het terrein van mens en samenleving en natuur en techniek.

Kerndoel 34 De leerlingen leren zorg te dragen voor de lichamelijke en psychische gezondheid van henzelf en anderen.

Kerndoel 37 De leerlingen leren zichzelf te gedragen vanuit respect voor algemeen aanvaarde waarden en normen.

Kerndoel 38 De leerlingen leren hoofdzaken over gestelijke stromingen die in de Nederlandse multiculturele samenleving een belangrijke rol spelen en ze leren respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

Het lespakket ‘Kriebels in je buik’

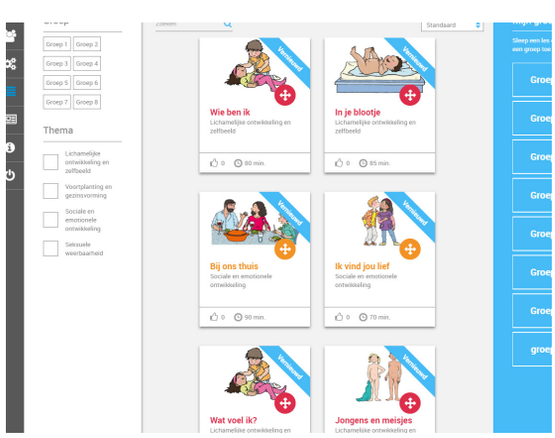
De online lessen ‘Kriebels in je buik’ vormen samen een doorlopende leerlijn voor groep 1 t/m 8. Dit betekent dat de lessen per jaar aansluiten bij de lessen in de hogere groepen. Het verdient dus de voorkeur om vanaf groep 1 met de lessen te starten. Als er later gestart wordt met de lessen, bijvoorbeeld in groep 7 of 8, moet er rekening gehouden worden met een gemis aan informatie (die in eerdere lessen aan bod is gekomen). Het lespakket is opgebouwd aan de hand van vier thema’s, waar op leeftijdsadequate manier invulling aan wordt gegeven:

I. Lichamelijke ontwikkeling en zelfbeeld
II. Voortplanting en gezinsvorming
III. Sociale en emotionele ontwikkeling
IV. Seksuele weerbaarheid

Opbouw van de lessen

Elke groep heeft een gelijksoortige opbouw van lessen. Er wordt een volgorde voorgesteld waar naar eigen inzicht van kan worden afgeweken. In elke groep wordt rekening

gehouden met de seksuele ontwikkelingsfase van kinderen, hun leerstijl en hun leervermogen. Per les wordt onderscheid gemaakt tussen basis- en extra lessen. De basislessen zijn noodzakelijk voor de relationele en seksuele vorming van kinderen. De keuze voor de extra lessen is afhankelijk van de beschikbare tijd, maar ook van de samenstelling, kennis, behoefte en ervaring van de leerlingen in jouw groep.

Bij iedere les worden de lesdoelen, begrippen, benodigdheden, tijdsindicatie, instructie en hoofdstukken met werkvormen en ondersteunend materiaal beschreven. Elke les wordt ingeleid met een instructie en afgesloten met een afsluitende boodschap. Je kunt hier zelf van afwijken en de leerlingen na afloop vragen wat ze geleerd hebben. De lessen zijn allemaal op het digibord te geven en daarnaast zijn er werkbladen om uit te printen. Deze vind je onderaan de lessen in de portal. De lesbeschrijvingen zijn online, maar kunnen ook uitgeprint worden voor het geven van de les.

Aan het einde van de les kunnen leerkrachten en leerlingen de les beoordelen. Optioneel kan er daarna nog feedback gegeven worden. Deze informatie wordt gebruikt om de lessen te verbeteren en aan te passen aan de wensen van de gebruikers

Aan de slag met de lessen (1)

Dit lespakket biedt leerkrachten in principe voldoende houvast om les te kunnen geven over relaties en seksualiteit, zeker als ze geschoold zijn in seksuele vorming en al jaren les geven over dit onderwerp. Het lespakket is uitgebreid en naar tevredenheid getest door leerkrachten. Als jouw school nog maar weinig ervaring heeft met dit onderwerp is het raadzaam ondersteuning en advies te vragen bij de GGD in je regio. Veel GGD-en bieden voor leerkrachten gerichte scholingen en trainingen aan. Je krijgt dan informatie over de seksuele ontwikkeling van kinderen, het gebruik van het lespakket in verschillende leerjaren en de keuze van de onderwerpen. Daarnaast leer je omgaan met lastige situaties in de klas en kunnen ze je ondersteunen bij het maken van een stappenplan of de organisatie van een ouderavond over dit onderwerp. Op www.weekvandelentekriebels.nl kun je zien welke GGD-en ondersteuning bieden. Als jouw GGD geen scholing aanbiedt kun je ook gebruik maken van de trainingen die worden aangeboden door Rutgers. Dit ondersteuningsaanbod kun je vinden op www.seksuelevorming.nl.

Wanneer je als leerkracht of school wilt starten met lessen over relationele en seksuele vorming zijn de volgende stappen belangrijk:

Stap 1: Visie en draagvlak ontwikkelen

Doe het niet alleen, maar samen! Probeer collega´s te overtuigen van de noodzaak om aandacht te besteden aan relationele en seksuele vorming in het basisonderwijs. Organiseer een themamiddag met het team over het onderwerp, nodig deskundigen of enthousiaste leerkrachten uit van andere basisscholen (zie hiervoor onze ambassadeurs op www.weekvandelentekriebels.nl) en betrek de ouders erbij. Als je in uw eentje start met dit onderwerp kun je geïsoleerd raken en voor lastige situaties komen te staan. Als er draagvlak of ondersteuning is van collega's (en ouders) sta je sterker. Je kunt dan meer gezamenlijke verantwoordelijkheid nemen voor het thema, lessen onderling beter op elkaar afstemmen, opgedane kennis en ervaring met elkaar delen en bij moeilijke situaties steun krijgen van elkaar.

Maak collega´s (en ouders) duidelijk dat relationele en seksuele vorming meer is dan alleen seksuele voorlichting over voortplanting. Het is een breed perspectief met veel aandacht voor relationele en emotionele aspecten die aansluiten bij de seksuele ontwikkelingsfasen van kinderen. Relationele en seksuele vorming geeft kinderen veel houvast over hoe ze met (sociale) relaties kunnen omgaan, met verliefdheden, met hun puberlijf, maar ook met het schoonheidsideaal in de media. Zo kun je voorkomen dat ze letterlijk en figuurlijk teveel van zichzelf blootgeven op internet.

De beste manier om relationele en seksuele vorming stevig te verankeren is om het een plaats te geven in het schoolplan of schoolbeleid en het pedagogisch handelen. Daarmee zijn de onderwerpen relaties en seksualiteit niet afhankelijk van de welwillendheid van één of enkele leerkracht(en) en ook niet van incidentele vragen van kinderen. Dit zorgt er voor dat er draagvlak wordt gecreëerd voor het onderwerp. Bij eventuele weerstanden van ouders of collega's kunnen leerkrachten dan terugvallen op de visie en het beleid van de school. Kijk voor voorbeelden van beleid en visie op www.seksuelevorming.nl.

Stap 2: Voorbereiding en bewustwording

Voordat je start met relationele en seksuele vorming is het goed om stil te staan bij je eigen opvattingen, normen en waarden over relaties en seksualiteit. Het is ook belangrijk te weten hoe je collega's over deze onderwerpen denken. Denk aan thema's als relaties en seksualiteit bij kinderen, man/vrouw-rolpatronen, gender- en seksuele diversiteit (bijv. homoseksualiteit), seks voor het

Aan de slag met de lessen (2)

huwelijk, anticonceptiegebruik en seksuele gevoelens van kinderen. Persoonlijke opvattingen zijn van invloed op de keuzes van onderwerpen en de manier van lesgeven. Je kunt met collega's gezamenlijke waarden en normen benoemen en algemene doelen formuleren voor seksuele vorming van de leerlingen op uw school (zie hiervoor de bijlage: Opvattingen van leerkrachten). Binnen deze kaders kun je lesgeven. Het is van belang de leerlingen de ruimte te geven om hun eigen opvattingen, waarden en normen te ontwikkelen, zodat ze zelf verantwoorde keuzes leren maken. Leer hen respect op te brengen voor de opvattingen van een ander, ook als ze het er niet mee eens zijn.

Stap 3: Plan van aanpak maken

Beslis gezamenlijk of de lessen het gehele jaar door gegeven gaan worden of worden aangeboden in een projectweek als de Week van de Lentekriebels. Om te starten met de lessen is dit laatste aan te raden. De Week van de Lentekriebels is een laagdrempelige manier om deze lessen te introduceren. Alle informatie over de organisatie van de Week van de Lentekriebels staat op de website www.weekvandelentekriebels.nl. Daarna kunnend e lessen het beste structureel gedurende het hele jaar gegeven worden. Als jouw school ernaar streeft in alle leerjaren les te geven over het onderwerp is het van belang op de hoogte te zijn van de lessen die er gegeven worden. Hiervoor kan de managementtool gebruikt worden, waarin zichtbaar is in welke groepen welke lessen aan bod gekomen zijn. De leerkracht van de volgende groep kan deze informatie gebruiken om de eigen jaarplanning te maken. Op deze manier wordt de continuïteit en volledigheid gewaarborgd.

Stap 4: Ouders informeren en erbij betrekken

Als er structureel aandacht besteed gaat worden aan relationele en seksuele vorming is het goed de ouders daarvan op de hoogte te brengen. Dat kan bijvoorbeeld met een ouderavond of een oudernieuwsbrief. Tijdens een ouderavond kun je het belang aangeven van relationele en seksuele vorming en de rol van de school en de ouders bespreekbaar maken. Je kunt laten zien welke thema's je als school belangrijk vindt en op welke wijze dit in de verschillende leerjaren aan bod zal komen. Hiervoor kan het draaiboek voor een ouderavond 'Kriebels op school' van Rutgers gebruikt worden (te bestellen in de webwinkel van Rutgers). Bedenk daarbij dat er weerstand kan zijn vanuit de ouders. Als je ouders in een vroeg stadium informeert is er al veel gewonnen. Ga de dialoog met ouders aan en laat merken dat je allebei een onmisbare rol kunt spelen in de seksuele opvoeding. Betrek ouders desgewenst bij de voorbereiding van een ouderbijeenkomst.

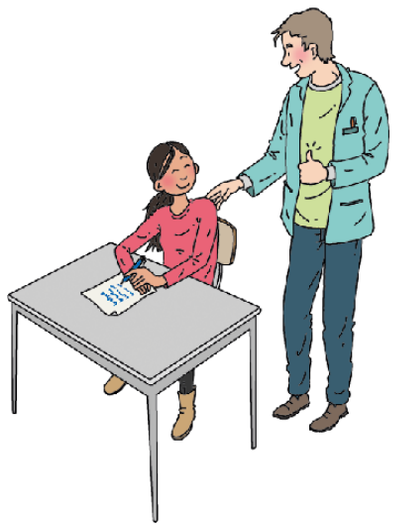
Stap 5: Voorbereidingen treffen

Voordat je start met het geven van de lessen kun je je eigen lesplan samenstellen. Dit doe je door de lessen die je wilt geven naar je groep te slepen. Hoe het digitale lespakket precies te gebruiken is kun je nalezen in de 'Handleiding voor Leerkrachten', die te vinden is onder de I in de lessenportal. Lees de les voor je begint helemaal door, zodat je niet voor verrassingen komt te staan. Voel je je onzeker om bepaalde onderwerpen ter sprake te brengen? Informeer dan bij de meer ervaren leerkrachten hoe zij bepaalde lessen hebben aangepakt en vraag of ze tips hebben. Je kunt ook een eerste les samen met een collega uitvoeren of een keer een les van een collega bijwonen. Op www.seksuelevorming.nl staan veel tips en informatie over het lesgeven over relaties en seksualiteit. Uit onderzoek blijkt dat kinderen de lessen erg leuk vinden en dat deze lessen een bijzondere sfeer in de klas creëren. Ga gewoon van start en ervaar dat het zelf.

Aan de slag met de lessen (3)

Stap 6: Uitvoering en tussentijdse evaluatie

Tijdens de uitvoering van de lessen is het van belang dat je bij lastige situaties in de klas ondersteuning kunt vragen aan collega's. Je kunt het thema agenderen tijdens teamoverleggen en de voortgang in de uitvoering van de lessen bespreken en bewaken. Als zich vragen of reacties van ouders voordoen kun je dit ook met collega's bespreekbaar maken. Tussentijds kun je desgewenst lessen bijstellen of nog beter onderling op elkaar afstemmen.

Stap 7: Stucturele inbedding

Na een jaar proefdraaien kun je met het team het gebruik van het lespakket evalueren. Inventariseer eventuele knelpunten en zoek met elkaar naar oplossingen. Tevens kun je met elkaar evalueren wat deze investering de leerlingen heeft opgeleverd. Draag er zorg voor dat de lessen ook met leerlingen (en eventueel ouders) worden geëvalueerd. Maak de opbrengst voor de school zichtbaar en maak afspraken over structurele inbedding voor de komende jaren. Hierbij kan ook gekeken worden naar het pedagogisch handelen in de klas (hoe reageer je in de klas op seksueel getinte opmerkingen of gedragingen) en de wijze waarop de visie en het beleid van de school op dit thema terugkomen in het schoolplan.

Wat heb je als leerkracht nodig?

Dit lespakket is samen met een groep ervaren leerkrachten ontwikkeld. Dat maakt dat het een handzaam pakket is geworden met lessen die in de praktijk goed uitvoerbaar zijn. Bij elke les staan bruikbare tips. Het is wenselijk om te kijken welke lessen in eerdere leerjaren zijn uitgevoerd zodat je weet welke kennis en vaardigheden de leerlingen van de groep al hebben. Hierdoor kan ook een duidelijke leerlijn worden gevolgd, wat voorkomt dat er te vrijblijvend met dit thema wordt omgegaan en het kan bovendien stimulerend werken bij het uitwisselen van ervaringen. Deze informatie is te vinden in de managementtool van het lespakket, je school heeft daar een inlog voor gekregen.

Handelingsverlegenheid overwinnen

Voor sommige leerkrachten is seksualiteit een lastig onderwerp. Zij ervaren handelingsverlegenheid of voelen zich niet voldoende toegerust om les te geven over dit onderwerp. In principe kan iedere leerkracht hierover lesgeven, maar misschien is extra ondersteuning fijn. Een school kan voorwaarden creëren, zodat leerkrachten zich dit onderwerp eigen kunnen maken, bijvoorbeeld door scholing, ondersteuning of consultatie. Als er een persoonlijk motief meespeelt moet een alternatief gezocht worden, zoals het inhuren van gastdocenten of het inzetten van collega's.

Opvattingen over relaties en seksualiteit

Ons praten, denken en handelen wordt sterk beïnvloed door eigen waarden en normen, zeker bij onderwerpen als relaties en seksualiteit. Het zonder meer overdragen van eigen opvattingen biedt kinderen geen kans om zelf opvattingen en standpunten te ontwikkelen en ventileren. Door de soms grote individuele verschillen tussen leerkrachten raken de leerlingen op zijn minst in verwarring. Uiteraard is het niet nodig of zelfs onmogelijk om objectief over deze onderwerpen te praten. Wel moeten we ruimte bieden voor de eigen morele ontwikkeling van kinderen door respect te tonen voor persoonlijke, culturele en religieuze verschillen,

die bijvoorbeeld tot uiting komen in verschillende leefstijlen (leefvormen, relaties, sekserollen en sekse-identiteit).

Het vlaggensysteem

Om seksueel gedrag goed te duiden en adequaat te reageren kan het vlaggensysteem gehanteerd worden. Het vlaggensysteem stimuleert gezond seksueel gedrag en draagt bij aan het voorkómen en terugdringen van seksueel grensoverschrijdend gedrag onder kinderen en jongeren. Het biedt professionele opvoeders handvatten om seksueel gedrag adequaat te beoordelen, het bespreekbaar te maken en om gepast te reageren. Meer informatie hierover kun je vinden op www.movisie.nl.

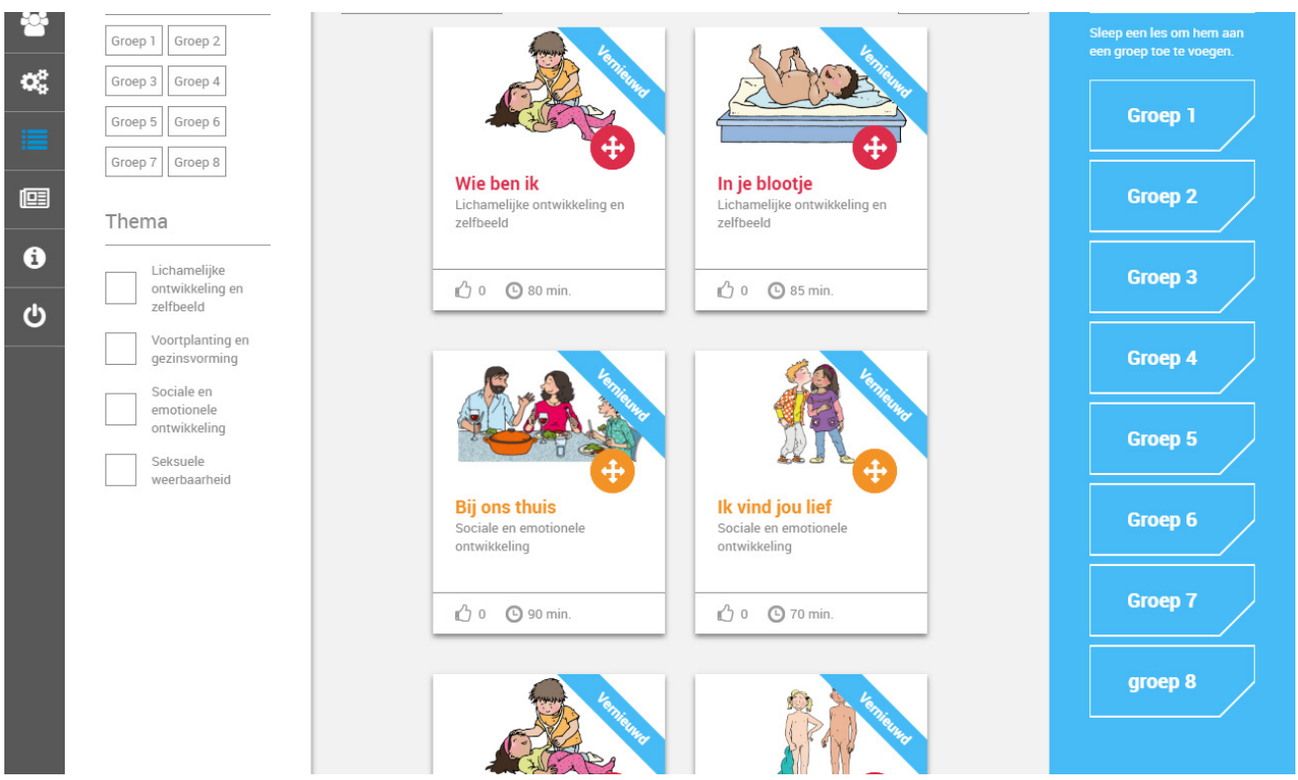
Ondersteuning

Als je nog maar weinig ervaring hebt met dit onderwerp en behoefte aan ondersteuning, dan kunt u gebruikmaken van de websites www.seksuelevorming.nl en www.weekvandelentekriebels.nl of advies vragen bij de GGD uit jouw regio.

Ouders betrekken

Als de contacten met de ouders goed zijn brengt een thema als relaties en seksualiteit meestal geen extra vragen van ouders met zich mee, zeker niet als ouders hierover goed geïnformeerd worden en als de onderwerpen zijn opgenomen in een duidelijk schoolbeleid. Het is belangrijk om ouders op de hoogte te stellen van (de inhoud van) de lessen. Dat kan op een aantal manieren:

- Aan het begin van een nieuw schooljaar de lessen aankondigen in de nieuwsbrief, het thema agenderen tijdens kennismakingsavonden en op ouderavonden in de verschillende leerjaren.
- Het organiseren van koffieochtenden om te praten over opvoedkundige onderwerpen. De lessen over relaties en seksualiteit kunnen dan ook een onderwerp van gesprek zijn.
- Het organiseren van een ouderavond over dit onderwerp voor alle ouders van de hele school. Als je veel aarzelende of negatieve reacties verwacht kun je het karakter van de ouderavond beperken tot het informeren van de ouders over uw visie en aanpak. Voor het organiseren van een ouderavond kunt je het draaiboek ‘Kriebels op school’ van Rutgers gebruiken (deze is te bestellen in de webwinkel). Voor ondersteuning bij de begeleiding of uitvoering van een ouderavond over dit thema kun je terecht bij de GGD in jouw regio. Vergeet niet ook ouders of de ouderraad bij de voorbereiding en werving te betrekken. Zorg dat deze ouders een goede afspiegeling zijn van de ouders en leerlingen op school.

Waar moet je rekening mee houden in de klas? (1)

Een veilige sfeer in de klas

Relationele en seksuele vorming heeft meer effect als de sfeer veilig is. Bij aanvang van een nieuw leerjaar is die veiligheid vaak nog niet voldoende aanwezig en moet er eerst een vertrouwensband groeien. Het is belangrijk om vooraf afspraken te maken en op te schrijven met de leerlingen: elkaar laten uitpraten, elkaar niet uitlachen en respect voor elkaars opvattingen en gewoonten opbrengen, ook al ben je het daar niet mee eens. Dit gaat ook om respect voor elkaars seksuele oriëntatie, genderidentiteit en genderexpressie. Dit geldt uiteraard ook voor de afspraak 'je mag over jezelf vertellen, maar het hoeft niet'. De afspraak om 'alles wat hier wordt besproken niet aan iedereen door te vertellen' moet op een genuanceerde manier duidelijk gemaakt worden. Absolute geheimhouding is natuurlijk onmogelijk en ook niet de bedoeling. Ondanks deze afspraken kan het voorkomen dat een klas, om wat voor redenen dan ook, geen veilige sfeer heeft. Dat betekent niet dat dit onderwerp dan niet te behandelen is. De omstandigheden bepalen dan welke lessen wel en niet aan bod komen en welke aanpak verantwoord is.

Verschillen in ontwikkeling

De relationele en seksuele ontwikkeling van leerlingen in hetzelfde leerjaar kan sterk verschillen. Het ene kind is seksueel soms meer ervaren of weet meer dan het andere. Rijping, sociaal-emotionele en cognitieve ontwikkeling, opvoeding en opgedane ervaringen spelen hierbij een belangrijke rol. Deze verschillen worden op school zichtbaar in gedrag, gevoelens, opvattingen en vaardigheden. Waar de een precies wil weten hoe de baby in mama's buik is gekomen lijkt het voor de ander geen vraag van betekenis. Waar de een gebiologeerd lijkt door bloot heeft de ander weinig belangstelling voor het eigen lichaam of dat van anderen. Hoe groot de verschillen ook mogen zijn, voorop staat dat alle kinderen recht hebben op dezelfde hoeveelheid basisinformatie. Kinderen pikken zelf de informatie op waar ze aan toe zijn. Het is aan de leerkracht om rekening te houden met deze diversiteit.

Verschillen tussen jongens en meisjes

Jongens en meisjes vertonen onderling veel overeenkomsten, maar verschillen ook van elkaar. Die verschillen zijn in de afgelopen decennia vaak weggestopt, verdoezeld of zelfs ontkend. Dat was nodig omdat er lange tijd sprake was van ongelijkwaardigheid tussen mannen en vrouwen. Nu is de heersende opvatting dat mannen en vrouwen weliswaar gelijkwaardig zijn, maar niet gelijk. Deels zijn er biologische verschillen tussen meisjes en jongens en deels zijn verschillen aangeleerd. Zo bestaan er maatschappelijk nog steeds uiteenlopende verwachtingen over hoe meisjes en jongens zich zouden moeten gedragen. Hierdoor zijn jongens vaker actie- en doegericht en meisjes meer relatie- en emotiegericht. Jongens kennen aan seksualiteit soms een andere betekenis toe dan meisjes, ze zoeken op andere manieren naar informatie en ze beleven bepaalde situaties anders dan meisjes. Zo weten we bijvoorbeeld dat meisjes minder hun grenzen duidelijk kunnen maken en bewaken dan jongens en dat jongens meer 'technische' vragen hebben over seksualiteit dan meisjes. Met deze verschillen is in dit lespakket zoveel mogelijk rekening gehouden.

Het kan zijn dat je er als leerkracht voor kiest om de klas op te splitsen in een jongens- en meidengroep. Dit verdient niet de voorkeur, maar bij thema's als de puberteit kan het fijn zijn voor de kinderen om daar eerst met seksegenoten over te praten. Zorg er wel voor dat, als je de groep weer samenbrengt, de informatie die in de twee afzonderlijke groepen is besproken ook met de hele groep gedeeld wordt.

Waar moet je rekening mee houden in de klas? (2)

Aandacht voor culturele achtergronden

Mede door de toenemende multi-etnische samenstelling van de schoolbevolking wordt de vraag belangrijker hoe je bij dit thema omgaat met verschillen. De grote diversiteit in gedrag en opvattingen wordt bij uitstek zichtbaar bij een onderwerp als relaties en seksualiteit. Hier krijgen verschillen gewicht, omdat ze sterk worden bepaald door religie, levensbeschouwing of traditie. Wees erop bedacht dat het onderscheid tussen autochtonen en allochtonen een onbruikbare versimpeling van de werkelijkheid is. Binnen de groepen zelf is een grote verscheidenheid aan opvattingen en gedragingen die bijvoorbeeld samenhangt met verschillen in regio, klasse, herkomst (stad of platteland), geloofsovertuiging en taal.

Het toeschrijven van bepaalde gebruiken of opvattingen aan een etnische of religieuze groep werkt al gauw stigmatiserend en daarmee averechts. Probeer bij het bespreken van cultuurverschillen ook oog te hebben voor overeenkomsten. Ga bij verschillen uit van individuen. Het bespreekbaar maken van verschillen lukt alleen in een open sfeer, waarin tolerantie en respect is voor diversiteit. Als de verschillen niet door de kinderen naar voren worden gebracht moet je zelf iedere keer opnieuw laten zien dat de werkelijkheid vele gezichten heeft. Naarmate kinderen ouder worden wordt ook het waarom van de verschillen belangrijk. Deze aandacht voor diversiteit is ook gewenst in op het oog meer homogene groepen, want de eigen groep of leerlingenpopulatie mag dan misschien redelijk homogeen zijn, de maatschappij is dat zeker niet.

Als de verschillen groot zijn

Praten over relaties en seksualiteit is niet voor alle kinderen vanzelfsprekend. Voor sommige leerlingen voelt dit schaamteloos en overdreven. De kans is daarom aanwezig dat leerlingen met een traditionele achtergrond hun mond zullen houden, bijvoorbeeld wanneer persoonlijke ervaringen en gevoelens ter sprake komen. Je kunt de leerlingen ook de gelegenheid bieden om anoniem vragen te stellen via een vragenbox in de klas (deze is meegeleverd met de aanschaf van het lespakket, maar ook los in de webwinkel van Rutgers te bestellen). Een andere mogelijkheid om dit probleem enigszins te ondervangen is dan ook bepaalde onderwerpen geheel of gedeeltelijk in een gescheiden jongens- en meisjesgroep te bespreken, onder begeleiding van respectievelijk een man of en vrouw. Deze vorm heeft dan weer nadelen voor kinderen die zich minder genderconform gedragen en zich mogelijk niet thuis voelen is een gescheiden jongens- of meisjesgroep. Je kunt ook andere, minder bedreigende, werkvormen kiezen en kinderen in subgroepen opdrachten uit laten voeren. Verder moet je erop bedacht zijn dat sommige ouders geen prijs stellen op seksuele vorming tijdens de Ramadan. Overleg desgewenst met de ouders wat hierin wenselijk is. In de praktijk blijkt de achtergrond van veel allochtone ouders lang niet altijd zo traditioneel als gedacht.

Seksuele diversiteit

Veel scholen zijn zich niet bewust van een heteronormatieve onderwijsstijl, waarin nauwelijks ruimte is voor seksuele diversiteit. Dit is een goede reden om de eigen schoolpraktijk op dit punt eens kritisch door te lichten en na te gaan welke veranderingen mogelijk zijn. De negatieve houding bij leerlingen in het voortgezet onderwijs ten aanzien van homoseksualiteit neemt de afgelopen tien jaar toe. Een belangrijke reden om in de lessen rondom relaties en seksualiteit al vroeg in het basisonderwijs aandacht te vragen voor verschillende manieren waarop mensen van elkaar kunnen houden en samenleven. Het is belangrijk dat seksuele en genderdiversiteit niet slechts als een apart onderwerp worden besproken, maar geïntegreerd aan bod komen tijdens lessen. Specifieke informatie over het lesgeven over seksuele diversiteit vind je in de lesbrief ‘Omgaan met seksuele diversiteit in het basisonderwijs’ (te bestellen of downloaden in de webwinkel van Rutgers) en op www.gayandschool.nl en www.voorlichtingindeklas.nl.

Seksueel misbruik en intimidatie

Seksueel misbruik kent verschillende uitingsvormen, zoals seksuele intimidatie (verbaal of non-verbaal) en gedwongen seksuele contacten (handtastelijkheden, aanranding en verkrachting). Seksueel misbruik komt overal voor, ongeacht cultuur, regio, religie of levensbeschouwing. Vrouwen en meisjes zijn eerder slachtoffer van seksueel misbruik dan jongens en mannen en seksueel misbruik vindt eerder plaats door bekenden dan door onbekenden. Kinderen kunnen al op jonge leeftijd met seksueel grensoverschrijdende situaties in aanraking komen. Daarom is het van belang kinderen van jongs af aan weerbaar te maken. In het lespakket leren kinderen onderscheid te maken tussen prettige en niet-prettige situaties of aanrakingen, duidelijk communiceren over grenzen en wensen en de grenzen en wensen van de ander te respecteren.

Het vermoeden van seksueel misbruik of seksuele intimidatie

Als je een vermoeden hebt dat een kind seksueel is misbruikt of betrokken is geweest bij een vorm van seksuele intimidatie of seksueel misbruik is het belangrijk dat er actie wordt ondernomen. Wat er dan precies gedaan moet worden en wat de verantwoordelijkheid is van de leerkracht of de school verschilt per situatie. De meeste scholen kennen een protocol 'hoe te handelen bij seksueel misbruik' en hebben een vertrouwenspersoon. In het protocol staat precies vermeld wat er gedaan moet worden bij een vermoeden van seksueel misbruik dat zich buiten de school afspeelt of heeft afgespeeld. Je kunt dan het best contact opnemen met Veilig Thuis. Veilig Thuis is het advies- en meldpunt huiselijk geweld en kindermishandeling. Ze zijn te bereiken op het gratis nummer: 0800-2000 of kijk op:
www.vooreenveiligthuis.nl
www.kindermishandeling.info
www.onderwijsinspectie.nl.

Het kan ook zijn dat een kind je in vertrouwen wil nemen en vertelt over een ervaring met seksueel misbruik. Probeer in dat geval goed te luisteren. Stel geen beschuldigende vragen en probeer niet emotioneel (geschrokken, boos of verontwaardigd) te reageren. Beloof het kind geen geheimhouding, maar ga in overleg met het kind praten met de vertrouwenspersoon op school of bel met het Veilig thuis. Het is raadzaam om vanaf het begin in een 'logboekje' bij te houden wat je observaties en bevindingen zijn en wat je gedaan hebt (eventueel samen met de ouders/verzorgers) om het kind (en de ouders/verzorgers) te helpen.

Seksuele ontwikkeling (1)

De seksuele ontwikkeling van kinderen start bij de geboorte en is een levenslang proces. De seksuele ontwikkeling is een samenspel van lichamelijke, cognitieve, psychosociale en culturele factoren. Kinderen reageren op hun omgeving, geven zelf betekenis aan relaties en seksualiteit en maken zelf keuzes. Vooral in de basisschoolperiode is er doorgaans sprake van grote veranderingen. Soms verlopen die geleidelijk, soms met grote sprongen. Er zijn ook grote individuele verschillen. Hieronder tref je een globale beschrijving van de seksuele ontwikkelingsfasen. In de brochures over de seksuele ontwikkeling van Rutgers vind je hier meer informatie over (deze zijn te vinden in de webwinkel van Rutgers).

Fase 4 t/m 5 jaar: leren van regels, spel en begin van begin van vriendschappen

- Kinderen komen in contact met grotere groepen mensen (school). Zij weten steeds beter hoe zij zich moeten 'gedragen' in het openbaar.
- Ze leren meer regels over zichzelf. Ze weten dat aanraken of aan anderen zitten niet overal toelaatbaar is, evenals bloot rondlopen en aan de eigen geslachtsdelen zitten.
- Ze ontdekken hun eigen lichaam en dat van anderen via spel ('seksspelletjes'): kinderen gaan in deze fase 'doktertje' spelen, eerst openlijk maar later ook stiekem.
- 'Vieze woordjes'-fase: kinderen ontdekken hun grenzen. Zij merken dat bepaalde woorden een reactie teweegbrengen bij de mensen om hen heen. Dit is opwindend en leuk, dus herhalen zij deze woorden.
- Kinderen zijn op deze leeftijd geïnteresseerd in voortplanting. Ze stellen eindeloos vragen, bijvoorbeeld over waar baby's vandaan komen.
- De meeste kleuters raken verlegen over hun eigen lichaam en beginnen grenzen te trekken.
- Kinderen weten dat zij een jongen of meisje zijn en dat dit niet zal veranderen. Ze ontwikkelen rechtlijnige ideeën over 'wat jongens horen te doen' en 'wat meisjes horen te doen' (genderrollen). Zij spelen vaker 'vader en moedertje".
- Vriendschappen met andere kinderen worden belangrijk. Vaak zijn het nog jongens en meisjes door elkaar, maar soms ook vriendschappen met kinderen van dezelfde sekse.
- Kinderen van deze leeftijd koppelen vriendschap of iemand lief vinden vaak aan 'verliefdheid'. Zo zeggen ze vaak dat ze verliefd zijn op hun moeder, juffrouw of konijn. Het heeft meestal niets te maken met gevoelens van seksualiteit en verlangen. Dit is hun manier om te uiten dat zij iemand aardig vinden.

Fase 6 t/m 9 jaar: ontwikkeling van schaamte en schaamte en eerste verliefdheden

- In deze leeftijdsfase kunnen kinderen zich in gezelschap ineens ongemakkelijk voelen. Ze willen zich niet meer uitkleden waar volwassenen bij zijn en lopen niet meer in hun blootje.
- Kinderen stellen minder vragen over seks. Niet omdat ze er minder interesse in hebben, maar ze hebben gemerkt dat seks een 'beladen' en 'genant' onderwerp is.
- Kinderen beginnen rijk te fantaseren op basis van gedragingen en beelden in hun omgeving (bijvoorbeeld in het gezin, op school of op tv). Ze kunnen nog geen onderscheid maken tussen fantasie en werkelijkheid. Hun fantasieën gaan bijvoorbeeld over verliefdheid, al dan niet ook over verliefd zijn op iemand van dezelfde sekse.
- Kinderen willen meer bij een meisjes- of jongensgroep horen en de ene groep houdt de andere in de gaten. Jongens vinden meisjes vaak 'stom' en 'kinderachtig', meisjes vinden jongens vaak 'wild' en 'stoer'.

Seksuele ontwikkeling (2)

- In groepen (de klas, met vrienden) vinden kinderen het belangrijk om te laten zien hoe groot, sterk en slim zij zijn. Zij proberen elkaar af te troeven. Kinderen gaan opscheppen over hoeveel ze al weten over seks. Ze vertellen elkaar 'schuine' moppen. Vaak kennen zij de betekenis van deze woorden nog niet.
- Op deze leeftijd ontstaan de eerste verliefdheden.

Fase 9 t/m 12 jaar: prepuberteit

- Onder invloed van de geslachtshormonen treden lichamelijke en emotionele veranderingen op. Bij meisjes begint de puberteit doorgaans twee jaar eerder dan bij jongens. Sommige meisjes worden al ongesteld, krijgen schaamhaar en hun borsten beginnen te groeien. Deze veranderingen brengen ook onzekere gevoelens met zich mee.
- Vanaf ongeveer 10 jaar krijgen kinderen meer interesse in de volwassen seksualiteit. Ze en gaan op zoek naar informatie. Ze worden geconfronteerd met geseksualiseerde beelden via tv, internet of boekjes waardoor ze seksuele gevoelens kunnen ervaren. Tegelijkertijd kunnen kinderen heel preuts of afhoudend reageren als er met hen over seksualiteit gepraat wordt.
- De eerste stappen binnen de liefde worden gezet. Jonge kinderen krijgen voor het eerst verkering en zoeken voorzichtig toenadering tot elkaar (handje vasthouden, kusje op de wang). Ze ontdekken hun seksuele voorkeur.
- Kinderen gaan zichzelf meer vergelijken met leeftijdgenoten en kijken kritischer naar zichzelf en hun lichaam.

Lastige vragen van kinderen (1)

Tijdens de lessen kun je geconfronteerd worden met allerlei vragen over seksualiteit. Veel kinderen zijn nieuwsgierig naar seksualiteit en willen graag een duidelijk antwoord. Sommige leerkrachten zijn hier onvoldoende op voorbereid of schrikken van de vragen. Soms geven ze omslachtige informatie omdat ze niet goed weten hoe te reageren. Anderen proberen kinderen af te leiden of vinden kinderen nog te jong voor deze informatie. Het is normaal dat kinderen veel vragen stellen over dit onderwerp. Veel kinderen zijn verkeerd of onvoldoende geïnformeerd of kunnen hier thuis geen vragen over stellen. Vaak is het makkelijker om met jonge kinderen over seksualiteit te praten dan met oudere kinderen. Het onderwerp ligt dan minder gevoelig. Als leerkracht hoef je niet bang te zijn dat kinderen teveel informatie krijgen over seksualiteit. Kinderen pikken de informatie op waar ze zelf aan toe zijn.

Enkele tips

- Probeer alle vragen die gesteld worden zo goed en eenvoudig mogelijk te beantwoorden
- Mocht je een antwoord niet weten of tijd willen om er over na te denken zeg dat dan eerlijk en kom er later op terug
- Honoreer dat kinderen hier vragen over durven te stellen
- Geef geen morele antwoorden maar objectieve informatie
- Realiseer je dat kinderen anders naar seksualiteit kijken dan volwassenen (zij hebben nog niet dezelfde seksuele gevoelens en ervaringen als volwassenen, het is daardoor minder beladen)
- Sluit in de antwoorden aan bij de ontwikkelingsfase van de kinderen
- Check in de klas of er meer kinderen zijn met dezelfde vragen
- Nodig kinderen ook uit zelf antwoorden te bedenken (hiermee kun je zien wat kinderen zelf al weten over het onderwerp)
- Zet een vragenbox in de klas waarin kinderen anoniem vragen kunnen deponeren (hiermee kun je zien wat er speelt, kun je de antwoorden voorbereiden en ze eventueel verwerken in de lessen)
- Sluit aan bij de taal van de kinderen en maak afspraken over het woordgebruik
- Hanteer de Socratesmethode en nodig kinderen uit zelf ook na te denken over seksualiteit
- Kinderen hebben recht op informatie en zullen betrouwbare informatie waarderen

Op jonge leeftijd stellen kinderen veel ‘waarom’ of ‘hoe’ vragen:

- Waarom heeft iemand seks?
- Hoe komt een baby in de buik?

Veel vragen van kinderen gaan over begrippen waarvan ze de betekenis onvoldoende kennen, zoals:

- Wat is een homo?
- Wat is neuken?
- Wat is ongesteld?
- Wat is masturbatie?

Als kinderen wat ouder zijn proberen ze leerkrachten soms uit de tent te lokken met meer persoonlijke en confronterende vragen gaan stellen:

- Heb je zelf ook wel eens geneukt?
- Ben je homo?
- Hoe oud was je toen je voor het eerst met iemand zoende?
- Heb je weleens gemasturbeerd?

Lastige vragen van kinderen (2)

Het is belangrijk dat je hierbij je eigen grenzen in de gaten houdt. Deze kunnen per leerkracht verschillend zijn. Je kunt sommige vragen ook terugspelen door de leerlingen te vragen waarom ze dit willen weten of wat ze precies willen weten. Zorg er altijd voor dat een persoonlijk antwoord geen maatstaf wordt. Probeer de informatie in een breder perspectief te plaatsen, bijvoorbeeld: “Het is niet zo belangrijk om te weten op welke leeftijd ik voor het eerst seks heb gehad, het is veel belangrijker om te weten dat iedereen zelf bepaalt wanneer hij of zij hier aan toe is.”

Reageren op seksueel gedrag in de klas

In de klas kunnen kinderen verschillende seksuele gedragingen vertonen. Het is soms lastig om hier als leerkracht adequaat op te reageren. Leerkrachten weten soms niet welk gedrag normaal en acceptabel is en welk gedrag afwijkend of zorgwekkend kan zijn. In hoeverre moet de leerkracht of de school hier iets mee? Wanneer licht je ouders in? Om seksueel gedrag goed te duiden is kennis over de seksuele ontwikkeling van kinderen van belang. Er is een aantal criteria waar het seksuele gedrag aan getoetst kan worden:

- Is het gedrag vrijwillig?
- Is het gedrag gewenst en prettig?
- Is er geen sprake van machtsmisbruik, dwang of druk?
- Is het gedrag leeftijds- of contextadequaat?
- Is het gedrag niet schadelijk? (voor anderen of zichzelf)
- Is het gedrag respectvol?

Als aan deze criteria is voldaan is het goed mogelijk dat het gedrag normaal en dus niet zorgwekkend is. Leerkrachten en ouders reageren vaak met een volwassen blik op seksueel gedrag. Hierdoor ontstaan soms paniekreacties. Het is belangrijk om het gedrag goed te observeren en te duiden.

Veel voorkomende ‘normale’ situaties in de klas:

- Een jongetje van 5 jaar zit soms aan zijn piemeltje
- Een jongetje van 6 jaar loopt graag in meisjeskleren
- Een meisje van 9 jaar komt met make-up naar school
- Een meisje van 10 jaar loopt hand in hand met een klasgenootje over het schoolplein

Het is aan de leerkracht en de school om duidelijke kaders te scheppen en te benoemen welk gedrag in en om de school wel of niet toelaatbaar is. Op deze manier wordt bijgedragen aan een veilig pedagogisch klimaat. Voorbeelden van niet acceptabel en grensoverschrijdend gedrag zijn:

- Een kind dat een ander kind voor ‘homo’ uitscheldt
- Een jongen van 12 jaar die onverwachts de borsten aanraakt van een meisje van 9 jaar
- Een kind dat een ander kind dwingt zijn geslachtsdelen aan te raken

Bij dergelijke gedragingen is het belangrijk om als leerkracht in te grijpen en ouders tijdig te informeren over het gedrag. Met kinderen moeten duidelijke afspraken gemaakt worden over welk gedrag ontoelaatbaar is en waarom. Bij jonge kinderen ontbreken deze kaders vaak nog. Leerkrachten moeten erop toezien dat kinderen zich aan deze afspraken houden. Als zich toch situaties voordoen van seksuele grensoverschrijding of ontoelaatbaar gedrag kan de school hier melding van maken bij het AMK en/of advies en ondersteuning vragen bij de Jeugdgezondheidszorg van de GGD.

Certificaat ‘Gezonde School Relaties en Seksualiteit’

Scholen kunnen een vignet Gezonde School voeren, een certificaat dat scholen kunnen krijgen als ze structurele inspanningen leveren om de gezondheid van leerlingen te bevorderen. Met het vignet kunnen scholen zich profileren als gezonde school en aan ouders laten zien dat zij de gezondheid van kinderen belangrijk vinden. Werken aan gezondheid op school loont en draagt bij aan betere schoolprestaties, minder schooluitval en een gezondere leefstijl.

Vignet Gezonde School

Het vignet Gezonde School bestaat uit een basiscertificaat en acht themacertificaten: voeding, sport en bewegen, roken en alcohol, hygiëne, huid, gebit en gehoor, sociaalemotionele ontwikkeling, relaties en seksualiteit, fysieke veiligheid en milieu. Om in aanmerking te komen voor het vignet Gezonde School moet de school voldoen aan de wettelijke eisen (basisvoorwaarden) die van invloed zijn op de gezondheid van leerlingen, de medewerkers en de schoolomgeving. Daarnaast kies je voor één of meer themacertificaten. Met aandacht voor het thema ‘relaties en seksualiteit’ is het vignet dus al binnen handbereik!

Themacertificaat Relaties & Seksualiteit

Rutgers is betrokken bij het themacertificaat Relaties & seksualiteit. Als je school zich wil inspannen voor de relationele en seksuele gezondheid van leerlingen kun je in aanmerking komen voor dit themacertificaat. Het is dan belangrijk dat je aantoonbaar maakt dat je beleid voert en een visie heeft op dit onderwerp , structureel les geeft over relationele en seksuele vorming, gebruikmaakt van specifieke lespakketten en zorgdraagt voor een veilige sociale omgeving (bijvoorbeeld door het toezien op gedragsregels en respectvolle omgang met elkaar).

Meer informatie

Bij een gehonoreerde aanvraag mag je school zich drie jaar profileren als Gezonde School. Lokale en regionale partners, zoals de GGD kunnen de school hierbij ondersteunen. Het vignet Gezonde School is een initiatief

van zeventien landelijke gezondheidsorganisaties. Zij werken samen om versnippering van keurmerken tegen te gaan. Ben je geïnteresseerd in het vignet gezonde school? Ga dan naar www.vignetgezondeschool.nl. Daar vind je onder andere informatie over het aanvragen van het vignet, de verschillende themacertificaten, deelnemende partijen en een overzicht van veel gestelde vragen. Je kunt er ook de folder downloaden en de introductiefilm Gezonde School bekijken.

Literatuur, instanties en nuttige websites

Literatuur

- Rutgers, Richtlijn relationele en seksuele vorming. Visie, doelen en uitgangspunten. Utrecht, 2012. Deze brochure is een verkorte versie van de Europese standaard relationele en seksuele vorming. Te bestellen en te downloaden in de webwinkel van Rutgers
- Rutgers, Kriebels op school. Draaiboek voor een ouderavond. Te bestellen en te downloaden in de webwinkel van Rutgers
- Rutgers, Seksuele ontwikkeling van 0-18. Deze brochure laat met illustraties de seksuele ontwikkeling van kinderen zien, begeleid door korte teksten.
- S. van der Doef, Kleine mensen, grote gevoelens. Kinderen en hun seksualiteit. De Brink, Amsterdam, 2007. Dit boek beschrijft de seksuele ontwikkeling van kinderen van 0 - 12 jaar en welk gedrag opvoeders kunnen verwachten. Verder wordt besproken hoe je als opvoeder met kinderen over seksualiteit kunt praten en op seksueel gedrag kunt reageren. Te verkrijgen via de boekhandel.

Instanties

- AMK (Advies- en Meldpunt Kindermishandeling): voor iedereen die zich zorgen maakt over kinderen in zijn of haar omgeving en denkt aan kindermishandeling. Er kan desgewenst anoniem gemeld worden. Elke provincie en grootstedelijke regio heeft haar eigen AMK. Telefoonnummer: 0900-1231230 (5ct. p.m.). Website: www.amk-nederland.nl.
- De Kindertelefoon is een laagdrempelige vorm van jeugdhulpverlening. Kinderen kunnen anoniem bellen en chatten. De nadruk ligt tijdens de gesprekken op het luisteren, probleem verhelderen en zo nodig geven van informatie over verdere hulpverlening. Telefoonnummer 0800-0432 (dagelijks, gratis en anoniem): 14.00 - 20.00 uur. Website: www.kindertelefoon.nl.

Nuttige websites

- www.weekvandelentekriebels.nl: alles over het stimuleren van relationele en seksuele vorming in het basisonderwijs met informatie voor GGD-en, leerkrachten en ouders.
- www.seksuelevorming.nl: informatie voor leerkrachten over relationele en seksuele vorming in het onderwijs met een overzicht van lesmethoden, tips voor de praktijk en achtergrondinformatie.
- www.gayandschool.nl: inspireert en adviseert scholen over respectvol omgaan met seksuele diversiteit.
- www.voorlichtingindeklas.nl: richt zich op het verstrekken van informatie over voorlichtingslessen die gaan over seksuele oriëntatie en genderidentiteit.
- www.schoolenveiligheid.nl: Stichting School & Veiligheid ondersteunt scholen bij het bevorderen van een sociaal veilig klimaat.
- www.schoolenseksualiteit.nl: Toolkit School en Seksualiteit, handreiking bij seksueel (grensoverschrijdend) gedrag van leerlingen
- www.kindermishandeling.info: informatie voor volwassenen over hoe te handelen bij (een vermoeden van) seksueel misbruik.
- www.kindermishandeling.nl: informatie voor kinderen in verschillende leeftijden over wat ze (kunnen) hebben meegemaakt en tips voor volwassenen hoe te handelen bij (een vermoeden van) seksueel misbruik.
- www.Rutgers.nl: Rutgers, kenniscentrum seksualiteit geeft goede, betrouwbare informatie over seksualiteit en seksuele gezondheid door middel van een breed aanbod van producten en diensten, zowel voor professionals als voor het algemene publiek.

Opvattingen van leerkrachten

Vul dit formulier eerst zelf in en praat vervolgens met elkaar over de uitspraken en doelen.
Wat vind je van de volgende uitspraken?

In de onderbouw zijn de kinderen nog te jong voor het onderwerp seksualiteit.	mee eens/niet mee eens*
Met kinderen praten over seksualiteit stimuleert alleen maar hun nieuwsgierigheid.	mee eens/niet mee eens*
Seksuele voorlichting is zowel een taak van de ouders als van school.	mee eens/niet mee eens*
Seksualiteit gaat eigenlijk alleen maar over geslachtsgemeenschap en voortplanting.	mee eens/niet mee eens*

* omcircel wat voor jou van toepassing is

Welke doelen heb je voor ogen als je met kinderen over relaties en seksualiteit praat? Geef hierbij aan hoe (on) belangrijk je deze doelen vindt.

Ik wil dat kinderen:	**zeer belangrijk**	**belangrijk**	**niet belangrijk**
zich lekker in hun lijf voelen			
hun seksuele gevoelens leren kenen			
ontdekken hoe het jongens- en meisjeslichaam eruitziet en werkt			
leren respect hebben voor seksuele diversiteit			
weten hoe ze veilig kunnen vrijen			
weten hoe de voortplanting verloopt			
weten hoe een ongewenste zwangerschap en soa voorkomen kunnen worden			
leren wat vriendschap en liefde betekent			
leren wat gezonde relaties zijn, hoe je deze kunt onderhouden en beëindigen als ze niet meer goed voelen			
leren praten over seksualiteit			
leren respect te hebben voor de seksualiteit van een ander			
seksueel weerbaar zijn			
eigen wensen en grenzen leren kennen en die van anderen respecteren			
eigen wensen en grenzen leren communiceren naar anderen			
weten welke veranderingen zich voordoen in de puberteit			